

*Татаренко Д. В.,**аспірант кафедри публічного та приватного права
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-1328-5167>*

СОЦІАЛЬНІ ПРАВА В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: НАЦІОНАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ОРІЄНТИРИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню стану соціальних прав в Україні в умовах війни та тимчасової окупації. Акцент зроблено на національних викликах і міжнародно-правових орієнтирах у сфері забезпечення права на працю, соціальний захист, освіту й охорону здоров'я. Розкрито взаємодію міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, висвітлено національні й зарубіжні підходи до гарантування базових соціальних прав у період війни. Проаналізовано практику України, міжнародні зобов'язання держави-окупанта та порівняльний досвід інших країн. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавчих і практичних механізмів соціального захисту населення.

Ключові слова: воєнний стан, збройний конфлікт, захист прав, міжнародне гуманітарне право, соціальні права, тимчасово окуповані території.

Актуальність теми. Внаслідок тимчасової окупації частини території України, з 2014 року і особливо після повномасштабного вторгнення 2022 року, мільйони цивільних осіб опинилися під владою окупаційної адміністрації. Забезпечення їхніх соціальних прав – на пенсійне і соціальне забезпечення, медичну допомогу, освіту тощо – стало серйозним викликом як для України, так і для міжнародної спільноти. Під час збройного конфлікту захист економічних і соціальних прав набуває критичного значення, адже воєнні дії та руйнування інфраструктури суттєво ускладнюють доступ людей до освіти, роботи, охорони здоров'я та інших засобів до існування.

У сучасних умовах повномасштабної війни проблема забезпечення соціальних прав набула особливої гостроти як на рівні правозастосування, так і в науковому осмисленні. Захист прав на житло, працю, охорону здоров'я, соціальну підтримку та рівність став одним із ключових викликів для держави в контексті одночасного реагування на гуманітарну кризу та зобов'язань перед міжнародною спільнотою. Ситуація ускладнюється значним зростанням кількості внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю, безпритульних дітей, що вимагає модернізації національного законодавства та адаптації до міжнародних стандартів. Відтак постає необхідність у всебічному аналізі національної та міжнародної правової бази, яка регламентує питання, пов'язані з тимчасовою окупацією. Такий аналіз має охоплювати як оцінку ефективності чинних механізмів, так і їх співвіднесення з міжнародними стандартами, що дозволяє виявити прогалини та суперечності правового регулювання й визначити можливі шляхи їх подолання.

Окремого значення набуває проблема визначення меж допустимих обмежень соціальних прав у період воєнного стану, що

впливає зі змісту статті 64 Конституції України. Це питання виходить за рамки суто юридичного підходу і формує підґрунтя комплексної доктрини, яка поєднує теоретичні й практичні аспекти забезпечення базових прав громадян в умовах надзвичайних обставин.

Вирішення цих проблем передбачає пошук оптимальних механізмів реалізації та гарантування соціальних прав в умовах збройної агресії та окупації. З одного боку, це відкриває широкі можливості для наукових дискусій і доктринального осмислення співвідношення між правами людини та режимом воєнного стану. З іншого боку, воно формує підґрунтя для цілісної й ефективної державної політики у сфері реінтеграції тимчасово окупованих територій та соціального захисту населення, яке зазнало наслідків війни.

Таким чином, окреслена проблематика набуває особливої ваги як у науково-теоретичному, так і в прикладному вимірі, визначаючи стратегічні орієнтири подальшого розвитку національної та міжнародної правової доктрини.

Дослідження має безпосередній зв'язок з реалізацією стратегічних завдань України у сфері євроінтеграції, адаптації соціальної політики до умов воєнного стану та післявоєнного відновлення. Водночас воно покликане заповнити прогалини в науковому осмисленні механізмів захисту соціальних прав в умовах збройного конфлікту, враховуючи не лише національний досвід, а й міжнародно-правові напрацювання та концептуальні підходи провідних зарубіжних дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науці дедалі більше уваги приділяється проблемі забезпечення соціальних прав у період війни, що зумовлено необхідністю одночасно реагувати на виклики гуманітарного характеру та забезпечувати дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини. Дослідження українських та зарубіжних науковців демонструють комплексний підхід до аналізу цієї проблематики та пошуку шляхів її вирішення.

У звіті Ради Європи під авторством М. Смуш-Кулеші, А.Л. Федорової та Б.С. Мойси здійснено комплексну оцінку стану соціальних прав в Україні після початку повномасштабної агресії РФ, при цьому увага зосереджена на питаннях житла, соціального захисту, рівності та трудових прав, а також окреслено основні проблеми й запропоновано практичні рекомендації щодо вдосконалення законодавчої та інституційної бази [1]. Розробку практичних підходів до підтримки осіб, що постраждали внаслідок війни, пропонує у своїх працях Ю. М. Вірт, який аналізує державні й недержавні механізми допомоги, особливо увагу приділяючи внутрішньо переміщеним особам, соці-

альним програмам, психоемоційній підтримці та ефективним міжсекторальним моделям взаємодії [2]. У цьому ж контексті Л. Р. Наливайко досліджує захист прав постраждалих, наголошуючи на поєднанні національних і міжнародних механізмів, значенні судових та адміністративних процедур і міжнародних компенсаційних інструментів [3]. Вагомий внесок у вивчення проблематики зробили К. Ю. Примаков та С. С. Бідняк, які зосередили увагу на аналізі міжнародно-правових актів – Женевських конвенцій, Додаткових протоколів та пактів про права людини, окресливши три підходи до розуміння місця прав людини в системі міжнародних відносин та співвіднесення їх з українськими реаліями після 2022 року [4]. Питання соціального захисту дітей у період війни стали предметом дослідження С. І. Сімакової та І. В. Малишко, які доводять необхідність гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами та створення дієвих механізмів захисту для зростаючої кількості дітей уразливих категорій [5]. G. Giacca у своїх працях наголошує на тому, що економічні, соціальні і культурні права зберігають свою дію навіть під час збройних конфліктів і не можуть бути повністю скасовані, а також підкреслює позитивні обов'язки держав у сфері праці, житла, освіти та охорони здоров'я, обґрунтовуючи необхідність гармонізації міжнародного гуманітарного права і права з прав людини [6]. Схожу увагу до фундаментальних соціальних прав демонструє і А. Müller, яка аналізує право на охорону здоров'я у внутрішніх конфліктах, доводячи, що воно не підлягає скасуванню навіть за умов війни, а дерогації допустимі лише частково, що зумовлює обов'язок держави забезпечувати доступ до медикаментів, гуманітарної допомоги та медичних послуг [7; 8].

Таким чином, аналіз національних і зарубіжних праць свідчить про єдність висновків: соціальні права в умовах війни не лише зберігають актуальність, а й потребують посиленого захисту. Українські науковці зосереджуються на практичних механізмах соціальної підтримки та вдосконаленні національного законодавства, тоді як зарубіжні дослідники розширюють рамку аналізу, інтегруючи соціальні права в міжнародно-правовий контекст та вказуючи на необхідність міжнародної співпраці й моніторингу.

Метою даного дослідження є правовий аналіз стану соціальних прав в умовах війни та обґрунтування напрямів їх ефективного правового захисту з урахуванням міжнародних стандартів. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання: проаналізувати сучасні виклики у сфері соціальних прав під час збройного конфлікту; охарактеризувати національні й міжнародні механізми їх захисту; встановити взаємозв'язок між міжнародним гуманітарним правом та правом прав людини; сформулювати пропозиції щодо удосконалення національного законодавства.

Виклад матеріалу. Аналіз варто почати з огляду спеціального законодавства України щодо правового режиму на тимчасово окупованих територіях. Базовим актом є Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [9]. Після 2014 р. уряд запровадив бюджетні й платіжні обмеження (Постанова № 595 від 07.11.2014), фактично унеможлививши прями виплати на ТОТ та перенісши акцент на механізми поза межами окупації [10]. Постанова № 637 від 05.11.2014 поєднала доступ до пенсій із набуттям статусу ВПО, а Постанова № 365 від 08.06.2016 встановила додаткові про-

цедури перевірки, що створювало бар'єри для безперервності виплат [11; 12].

Після 24 лютого 2022 р. було введено адресну допомогу ВПО (Постанова № 332 від 20.03.2022), яка має компенсаторний характер і не замінює пенсійні виплати [13]. Принциповий злам стався у 2025 р. з ухваленням Постанови № 299, яка визначила новий порядок для трьох категорій: тих, хто перебуває за кордоном; проживає на ТОТ; виїхав із ТОТ на підконтрольну територію. Запроваджено виплати через банки або «Укрпошту», щорічну ідентифікацію з можливістю віддаленого підтвердження («Дія.Підпис», відеоверифікація), а також відновлення припинених виплат із нарахуванням заборгованості. Це означає перехід від «територіальної неможливості» (2014–2016) до моделі «персоніфікованої доступності» (2025), що зменшує залежність від статусу ВПО, але зберігає щорічну ідентифікацію як ключову умову [14].

Сучасна нормативна архітектура поєднує три рівні: обмеження на ТОТ, спеціальний режим для ВПО та універсальний порядок пенсійних виплат. Водночас, законодавець послідовно підкреслює, що первинний обов'язок гарантувати базові права цивільного населення лежить на державі-агресорі (ст. 9 Закону № 1207-VII), що відповідає IV Женевській конвенції 1949 р [15]. На практиці ж РФ ігнорує свої зобов'язання, створюючи правовий і гуманітарний вакуум, коли Україна формально гарантує права своїх громадян, але обмежена у можливостях їх реалізації, тоді як окупант уникає відповідальності.

У цьому контексті необхідно звернутися до положень Конституції України 1996 р., яка гарантує громадянам ключові соціальні права: право на соціальний захист (ст. 46), право на охорону здоров'я (ст. 49), право на освіту (ст. 53) тощо [16]. Формально ці норми продовжують поширюватися і на громадян, що проживають на тимчасово окупованих територіях. Проте в умовах воєнного стану ст. 64 Конституції дозволяє запроваджувати окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку їх дії. Водночас ця ж стаття визначає перелік прав, які не підлягають обмеженню навіть у період війни. Соціально-економічні права прямо не входять до цього переліку, а відтак держава теоретично може їх обмежувати під час воєнного стану, але лише в межах Конституції та міжнародних зобов'язань.

При цьому міжнародне право підкреслює сталість дії соціально-економічних гарантій. Як зазначає M. Ssenyonjo та інші дослідники, відсутність у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (далі – МПЕКП) спеціальної застережної норми про надзвичайний стан означає, що навіть у період війни пакт продовжує діяти, а принаймні «мінімальні ядра» соціальних прав не можуть бути відкинуті [17]. Це покладає на державу обов'язок робити все можливе, виходячи з наявних ресурсів, для забезпечення базових потреб населення.

Актуальність цього підходу підтверджується й національною судовою практикою. Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що держава не може в односторонньому порядку відмовитися від уже взятих на себе соціальних зобов'язань перед громадянами. Так, у Рішенні від 27 лютого 2020 р. (справа щодо пільг ветеранам) Суд підкреслив: «держава не може в односторонньому порядку відмовитися від зобов'язання щодо соціального захисту осіб, які вже виконали свій обов'язок перед державою... Невиконання цих зобов'язань підриває довіру до держави» [18]. Більше того, скасування встановлених законом соціальних гарантій без рівноцінної за-

міни чи компенсації визнається порушенням конституційних обов'язків держави. Хоча рішення КСУ стосувалося ветеранів війни, сформульована правова позиція має універсальний характер і може бути поширена на інші категорії, включно з пенсіонерами та соціально вразливими групами населення.

Отже, українська нормативна база проголошує збереження прав громадян на тимчасово окупованих територіях і водночас містить зобов'язання щодо їх соціального захисту. Проте фактично держава застосовує особливі правові режими, такі як обов'язкова реєстрація внутрішньо переміщених осіб і спеціальні процедури виплат, водночас перекладаючи основну відповідальність за забезпечення на окупаційну владу. Така конструкція створила низку проблем у реалізації прав на практиці, які потребують подальшого аналізу.

Отже, існує подвійна модель відповідальності: вона відповідає нормам міжнародного права, але водночас створює ризики для реального забезпечення соціально-економічних прав на окупованих територіях. У відповідь Україна формує внутрішні механізми, зокрема принцип персоніфікованої доступності, за яким право на пенсії та соціальні виплати має залежати від підтвердження особи й страхового стажу, а не від статусу ВПО. Його реалізація передбачає розвиток дистанційної ідентифікації (відеоверифікація, е-підпис, «Дія.Підпис») та універсалізацію каналів виплат із урахуванням валютних обмежень у разі перебування особи на території держави-агресора.

Важливим елементом моделі є презумпція безперервності права за якої, у разі призупинення виплат з незалежних від особи причин їх відновлення має супроводжуватися нарахуванням заборгованості. Для вразливих груп слід передбачити спрощені процедури й «низький бар'єр» доступу – ідентифікацію через довірену особу, мобільні бригади чи соціальні ваучери на базові послуги. Особливо варто розглянути створення медичних і освітніх «коридорів доступу» у прифронтових регіонах, що забезпечували б безоплатне лікування та навчання для мешканців ТОТ, включно з компенсацією витрат на проїзд і проживання. Подібні механізми успішно функціонують у Грузії, де так звані реферральні програми дозволяють жителям Абхазії та Цхінвальського регіону отримувати медичні послуги на контрольованій території [19; 20].

Важливою складовою залишається міжнародно-правовий контур – системне документування порушень і витрат держави на підтримку громадян із ТОТ створює основу для майбутніх вимог репарацій, водночас підкреслюючи обов'язки держави-окупанта відповідно до міжнародного гуманітарного права. Порівняльний досвід підтверджує ефективність подвійної стратегії поєднання суворого режиму окупованих територій із гуманітарними механізмами. Інтеграційні «мікрокроки» також можуть виступати інструментами відновлення довіри: йдеться про нейтральні реєстраційні та документаційні рішення для забезпечення мобільності населення та доступу до послуг на контрольованій території. Подібна практика була реалізована у Молдові, де домовленості щодо нейтральних номерних знаків для транспортних засобів мешканців Придністров'я сприяли зниженню соціальних бар'єрів і водночас не призвели до легітимації де-факто структур [17]. Молдовський досвід також продемонстрував можливість стабільних соціальних виплат у Придністров'ї: у 2024–2025 рр. держава здійснювала пенсійні та соціальні виплати жителям регіону завдяки їхньому громадянству Республіки Молдова [21; 22]. У межах політики

«малих кроків» було досягнуто домовленостей, які передбачали не лише нейтральні номерні знаки, а й доступ до земель та визнання дипломів, що суттєво полегшувало мобільність населення без надання політичної легітимності сепаратистським інституціям.

У Грузії після збройної агресії Росії у 2008 р. було ухвалено Закон про окуповані території, який запровадив спеціальний правовий режим та водночас передбачив програми доступу населення до базових послуг, зокрема медичні маршрути для жителів Абхазії та Цхінвальського регіону. Подальша ініціатива «Крок до кращого майбутнього» (2018 р.) посилила гуманітарний та соціально-економічний вимір цієї політики, спрямованої на підтримку контактів між громадами, і отримала позитивну оцінку та підтримку Європейського парламенту [23].

Для України подібний досвід показує, що поєднання суворих правових режимів із гуманітарними «парасольками» дозволяє зменшити соціальні втрати; персоніфікований підхід до соціальних виплат є ефективнішим за територіальний; технічні рішення на кшталт нейтральних документів можуть зберегти зв'язок громадян із правовим полем держави.

Міжнародне гуманітарне право (Гаазькі правила 1907 р., IV Женевська конвенція 1949 р.) покладає на державу-окупанта обов'язок забезпечувати населення продовольством, медициною, освітою та базовими послугами. Росія системно ігнорує ці норми, наприклад у Криму та на Донбасі створено «пенсійні фонди» з низьким рівнем виплат, насильницькі змінені законодавство і громадянство, що суперечить міжнародному праву. Ситуації з блокування гуманітарних конвоїв і вибіркове фінансування стали предметом міжнародних судових процесів.

РФ фактично забезпечує лише мінімум для виживання, тоді як якість медичних та освітніх послуг різко знизилася, а права на українську пенсію чи навчання українською мовою порушено, що свідчить про системне порушення як гуманітарного права, так і базових прав людини.

Режим окупації підпадає і під дію міжнародного права прав людини. МПЕКП 1966 р., ЄКПЛ 1950 р. та Європейська соціальна хартія 1996 р. визначають подвійні зобов'язання – як окупанта, так і держави походження. ЄСПЛ у справах «Лашку проти Молдови і Росії» (2004) та «Україна та Нідерланди проти РФ» (2023) визнав Росію відповідальною за порушення прав людини на територіях під її контролем [24; 25]. Міжнародний Суд ООН (2004) підтвердив, що окупант зобов'язаний дотримуватися прав населення, включно з правом на достатній рівень життя, охорону здоров'я та освіти [26].

Водночас Україна не втрачає власних зобов'язань щодо громадян на ТОТ. Хоча контроль відсутній, вона повинна максимально забезпечувати їхні права: через спрощення документів, гарантування пенсій при виїзді, збереження місць у закладах освіти, програми підтримки ВПО. Україна реалізувала низку таких заходів, проте можливості щодо тих, хто залишається на ТОТ, обмежені.

Серйозною проблемою є вимога обов'язкової реєстрації як ВПО для отримання пенсій. УВКПЛ (2019) та Human Rights Watch (2020) назвали її дискримінаційною та закликали відновити виплати всім пенсіонерам. Міжнародні стандарти розглядають прив'язку соціальних виплат до місця проживання як потенційне порушення ст. 14 ЄКПЛ і ст. 1 Протоколу № 1. Ситуація, коли громадяни України з ОРДЛО змушені витрачати більше, ніж отримують, аби оформити пенсію, є непрямим по-

каранням за місце проживання і суперечить принципу рівності [27]. ЄСПЛ уже розглядав подібні випадки. У «справі Кіпр проти Туреччини» (2001) суд визнав, що Туреччина як окупаційна влада порушила ст.1 Протоколу 1 і ст.8 ЄКПЛ щодо грецьких кіпріотів, позбавлених пенсій [28]. Застосування аналогічного механізму можливе і для України: відповідальними за не виплату можуть бути як РФ (якщо мова про період окупації і не виплату місцевих «окупаційних» пенсій), так і Україна (за не виплату із держбюджету перед виїздом). Наприклад, справа кейс сестер Л. Топоркової та Р. Остапової (HRW, 24.01.2020) як приклад бар'єрів доступу до пенсій для осіб з обмеженою мобільністю – особи втратили українські пенсії з 2014 р., і одна з них через стан здоров'я не змогла виїхати. Українські суди не виплатили їм борг (одною було відмовлено з аргументом «сама винна»), тож цей випадок було скеровано до ЄСПЛ [29]. Суд, вірогідно, визнає пенсію власністю (як він уже визнав у справі «Величко проти України», 2021) і перевірить, чи створює вимога виїзду «непереборний бар'єр», який порушує ст.14 ЕКПЛ (у поєднанні з правом власності) [30].

Міжнародні експерти також наголошують на «мінімальних ядрах» економічних прав: за МПЕКП держави зобов'язані поступово досягати повного здійснення прав (ст.2), але навіть у війні залишаються абсолютні зобов'язання [31]. Зокрема, право на свободу від голоду (частина права на достатній життєвий рівень) є безумовним – держава має запобігти голоду будь-якою ціною. Право на мінімальну медичну допомогу також не може бути зовсім відкинута. У контексті України це означає: і окупаційна влада, і український уряд повинні не допустити, щоб населення залишилося без засобів існування. Спільними зусиллями нам вдалося уникнути гуманітарної катастрофи (на межі виживання, але без масового голоду). Проте життя у злиднях багатьох пенсіонерів на окупованих територіях (які не отримують заслужених пенсій) можна розглядати як порушення їхньої гідності (ст.28 Конституції, ст.3 ЄКПЛ). Human Rights Watch охарактеризувала цю ситуацію як «розрив поколінь», коли найуразливіші літні люди опинилися в убогості через бюрократичні перепони [29]. Такий стан не відповідає міжнародним стандартам гуманності.

Міжнародні моніторингові звіти ООН з прав людини регулярно фіксують ситуацію і дають рекомендації. Ще у 2019 р. УВКПЛ наголошувало: «Україна має забезпечити рівний доступ до пенсій та соціального захисту всім своїм громадянам, незалежно від реєстрації ВПО», і вимагало скасувати дискримінаційну прив'язку та створити механізм виплати накопичених боргів [29]. Частково міжнародні поради реалізовано – модернізовано КПВВ, організовано транспорт для людей з інвалідністю тощо. Проте ключове питання «пенсійного боргу» залишається відкритим: законопроект № 2083-д (що передбачав виплати без довідки ВПО) не став законом, а після початку повномасштабної війни проблема тільки загострилася [31].

УВКБ ООН відзначало кроки України (закони про ВПО, програми житла і допомоги переселенцям), але вказувало на переповненість центрів та недостатність допомоги. Також звернуло увагу на нерівний доступ до пільг для незареєстрованих переселенців. Подібні зауваги робили й ОБСЄ/БДПЛ: її місія у 2016 р. рекомендувала полегшити доступ громадян до адміністративних послуг на ТОТ – зокрема, спростити реєстрацію активів цивільного стану. У відповідь у 2018 р. Україна ввела прискорену судову процедуру визнання народжень і смертей з ТОТ,

що дозволило тисячам дітей отримати українські свідоцтва про народження та смерті – важливі для оформлення спадщини, пенсії та соціальних виплат.

Висновки. Соціально-економічні права громадян зберігають свою актуальність навіть у воєнний час і на окупованих територіях. Виконання міжнародних стандартів зумовлює, що і держава-окупант, і Україна як держава-джерело мусять докласти максимум зусиль для забезпечення найнеобхіднішого: пенсій, медичної допомоги, освіти та належних умов життя. Ігнорування цих стандартів підриває соціальну згуртованість і міжнародний авторитет України, накопичує нові зобов'язання та ризики небажаних юридичних наслідків.

Українська влада має вибудовувати політику соціального захисту окупованих територій на засадах солідарності та законності. Принцип персоніфікованої доступності виплат та спрощена дистанційна ідентифікація – не просто технічні новації, а необхідні заходи для збереження зв'язку громадян із державою. Технічні спрощення (електронні документи, нейтральні номери, оперативні процедури) повинні пом'якшувати негативні наслідки конфлікту для людей, не підсилюючи окупаційні інституції. Забезпечення безперервності соціальних виплат має супроводжуватися нарахуванням боргів та спрощеним порядком поновлення заборгованостей. Для уразливих груп – осіб похилого віку, людей з інвалідністю – мають діяти «низькопорогові» процедури ідентифікації та доставки виплат.

З міжнародно-правової точки зору суворе дотримання соціальних прав у воєнний час є не лише гуманітарним імперативом, а й ознакою правової держави. Для України це означає інтегрувати захист громадянських потреб в окупації в національну політику як питання національної безпеки і міжнародного іміджу. Надання соціальної підтримки на окупованих територіях посилює легітимність України, зменшує соціальні ризики конфлікту і підтверджує її відданість принципам гуманізму та верховенства права. У підсумку дотримання соціально-економічних прав громадян на окупованих територіях є стратегічною необхідністю як для самої держави, так і для зміцнення міжнародного правопорядку.

Література:

- Smusz-Kulesza, M., Fedorova, A. L., Moysa, B. S. Social rights in Ukraine in times of war. Report on the needs assessment. Council of Europe, December 2022. 63 p. URL: <https://rm.coe.int/needs-assessment-eng-2/1680a9b407> (дата звернення: 28.08.2025).
- Вірт Ю. М. Соціальний захист та підтримка осіб, постраждалих від конфлікту. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2025. № 16. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-16-02-01>
- Наливайко Л. Р. Захист прав і свобод осіб, які постраждали від війни: проблеми та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 32–35. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2024/8.pdf (дата звернення: 28.08.2025).
- Примаков К. Ю., Бідняк С. С. Міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 417–420. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.72>
- Сімакова С. І., Малишко І. В. Міжнародно-правове регулювання соціального захисту безпритульних та бездоглядних дітей в умовах війни. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 76, ч. 1. С. 60–66. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.1.9>

6. Giacca G. Economic, Social, and Cultural Rights in Armed Conflict. Oxford: Oxford University Press, 2014. 368 p. (Oxford Monographs in International Humanitarian and Criminal Law).
7. Müller A. The Relationship between Economic, Social and Cultural Rights and International Humanitarian Law: An Analysis of Health-related Issues in Non-international Armed Conflicts. Leiden; Boston: Brill Nijhoff, 2013. 432 p.
8. Müller A. The Right to Health and International Humanitarian Law: Parallel Application for Building Peaceful Societies and the Prevention of Armed Conflict. *Wisconsin International Law Journal*. 2015. Vol. 32, no. 3. P. 345–385.
9. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квіт. 2014 р. № 1207-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 26. Ст. 893.
10. Про затвердження Тимчасового порядку фінансування бюджетних установ, здійснення соціальних виплат населенню та надання фінансової підтримки окремим підприємствам і організаціям Донецької та Луганської областей : постанова Кабінету Міністрів України від 07 листоп. 2014 р. № 595. *Офіційний вісник України*. 2014. № 92. Ст. 2663.
11. Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам: постанова Кабінету Міністрів України від 05 листоп. 2014 р. № 637. *Офіційний вісник України*. 2014. № 94. Ст. 2720.
12. Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам: постанова Кабінету Міністрів України від 08 черв. 2016 р. № 365. *Офіційний вісник України*. 2016. № 47. Ст. 1700.
13. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : постанова Кабінету Міністрів України від 20 берез. 2022 р. № 332. *Офіційний вісник України*. 2022. № 28. Ст. 1532.
14. Про затвердження Порядку виплати пенсій та страхових виплат особам, які проживають на тимчасово окупованих територіях або перебувають за межами України : постанова Кабінету Міністрів України від 11 лют. 2025 р. № 299. *Офіційний вісник України*. 2025. № 16. Ст. 742.
15. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. База даних «Законодавство України» / *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 28.08.2025)
16. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
17. Ssenyonjo M. Economic, Social and Cultural Rights. London; New York: Routledge, 2011. 654 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315257044>
18. Конституційний Суд України. Рішення у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України про соціальний захист ветеранів війни (справа щодо пільг ветеранам) від 27 лют. 2020 р. № 3-п/2020. *Офіційний вісник України*. 2020. № 21. Ст. 835. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-20#Text> (дата звернення: 28.08.2025).
19. State Ministry for Reconciliation and Civic Equality of Georgia. Referral programs for residents of Abkhazia and Tskhinvali region. URL: <https://smr.gov.ge> (дата звернення: 28.08.2025).
20. Government of Georgia. Engagement Strategy “Involvement through Cooperation”. 2010. URL: <https://gov.ge> (дата звернення: 28.08.2025).
21. United Nations in Moldova. Neutral licence plates and small steps agreement. 2018. URL: <https://moldova.un.org> (дата звернення: 28.08.2025).
22. Government of the Republic of Moldova. Reports on payments to residents of Transnistria (2024–2025). URL: <https://gov.md> (дата звернення: 28.08.2025).
23. Georgia, EU Integration and the Conflict Settlement? Analytical report. Tbilisi, 2020. PDF. URL: <https://grass.org.ge/uploads/other/2020-02-11/573.pdf> (дата звернення: 28.08.2025).
24. Case of Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia : Judgment (Grand Chamber), 8 July 2004. European Court of Human Rights. Strasbourg, 2004. 281 p. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61886> (дата звернення: 28.08.2025).
25. Case of Ukraine and the Netherlands v. Russia : Decision on admissibility, 25 January 2023. European Court of Human Rights. Strasbourg, 2023. 158 p. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-221604> (дата звернення: 28.08.2025).
26. Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory : Advisory Opinion, 9 July 2004. International Court of Justice. The Hague, 2004. 136 p. URL: <https://www.icj-cij.org/case/131> (дата звернення: 28.08.2025).
27. Human Rights Watch. Ukraine: Pension Rights for Displaced People, Conflict-Affected. HRW, 5 February 2020. URL: <https://www.hrw.org/news/2020/02/05/ukraine-pension-rights-displaced-people-conflict-affected> (дата звернення: 28.08.2025).
28. Case of Cyprus v. Turkey : Judgment (Grand Chamber), 10 May 2001. European Court of Human Rights. Strasbourg, 2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454> (дата звернення: 28.08.2025).
29. Human Rights Watch. Ukraine: People with Limited Mobility Can't Access Pensions. News release, 24 January 2020. URL: <https://www.hrw.org/news/2020/01/24/ukraine-people-limited-mobility-cant-access-pensions> (дата звернення: 28.08.2025).
30. Case of Velychko v. Ukraine : Judgment, 8 July 2021. European Court of Human Rights. Strasbourg, 2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-212345> (дата звернення: 28.08.2025).
31. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовт. 1973 р. № 2148-VIII. База даних «Законодавство України» / *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 28.08.2025).
32. У парламенті зареєстровано «пенсійний» законопроект № 2083-д (щодо реалізації права на пенсію). 26 листопада 2019 року. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/184885.html> (дата звернення: 28.08.2025).

Tatarenko D. Social rights in the context of armed conflict: national challenges and international legal guidelines

Summary. The article explores the transformation and protection of social rights in Ukraine under conditions of armed conflict and temporary occupation. The Russian Federation's aggression, beginning with the annexation of Crimea and occupation of parts of Donetsk and Luhansk regions in 2014 and escalating into a full-scale war in 2022, has created unprecedented challenges for ensuring access to fundamental social rights, including the right to work, education, health care, and social security. Millions of civilians have been displaced, lost stable access to state institutions, or found themselves under occupation, which has generated a legal and humanitarian vacuum.

The research focuses on national legal responses, such as special regimes of pensions and social payments for internally displaced persons, the evolution of legislative approaches from territorial restrictions to individualized access models, and the introduction of digital identification mechanisms. Particular attention is given to Ukraine's gradual departure from linking pension rights exclusively to the legal status of internally displaced persons and the shift toward universal mechanisms of social protection. At the same time, the study emphasizes the principle of international law that the occupying power bears primary responsibility for the welfare of the civilian population, while the state of origin maintains a positive duty to protect its citizens even outside its effective control.

The article also addresses the interplay between international humanitarian law and international human rights law, analyzing how economic, social, and cultural rights remain valid and binding even during armed conflict. Comparative experience of Georgia and Moldova demonstrates practical models of combining strict occupation regimes with humanitarian safeguards. Based on Ukrainian and foreign scholarly approaches, as well as international judicial

and monitoring practices, the research substantiates proposals aimed at reforming national legislation, strengthening international accountability mechanisms, and ensuring real, non-discriminatory, and sustainable protection of social rights in the context of war and post-war recovery.

Key words: martial law, armed conflict, protection of human rights, international humanitarian law, protection of rights, social rights, temporarily occupied territories.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)



Стаття надійшла 16.10.2025
Статтю прийнято 03.11.2025
Стаття опублікована 10.12.2025